

RADOVAN VUKADINOVIC

JUGOSLAVENSKA KONCEPCIJA EVROPSKE SIGURNOSTI I SURADNJE

Dinamika evropskih kretanja posljednjih nekoliko godina obiluje pozitivnim obilježjima koja su omogućila da nekada najzapaljivije područje međunarodnih odnosa postane sve više ispunjeno novim duhom popuštanja zategnutosti i postupnog jačanja povjerenja. Promjene do kojih dolazi na evropskom tlu svakako su dio mnogo širih globalnih političkih pomicanja, ali su one isto tako jedan od znatnih čimbenika koji doprinose izgrađivanju nove ukupnosti međunarodnih političkih odnosa. Prevladavanje hladnog rata, odnosno njegovih najizrazitijih oblika, zatim ubrzane tehnološke revolucije i pojačani zahtjevi gotovo svih evropskih država da suvereno odlučuju u skladu sa svojim vlastitim nacionalnim interesima doprinijeli su razvijanju nove slike evropskih odnosa i konkretno su utirali putove sporazumijevanju evropskih država, bez obzira na njihovu veličinu, ekonomsku snagu, vojno-političku povezanost ili ideološku svrstanost.

U povijesti modernog evropskog razvoja sadašnja traženja novog modela evropskih odnosa u kojem će se stvoriti mogućnost ravnopravnog i slobodnog djelovanja svih evropskih država važna su etapa u naporu da se prevladaju i u praksi uklone brojne negativne posljedice koje su se nataložile u godinama hladnog rata. Iako je sastavljen od različitih država, evropski kontinent ponovno počinje isticati svoje specifične značajke koje bi ovaj put trebale voditi ujedinjavanju evropskih kretanja na pojedinim područjima i bržem svladavanju postojećih zajedničkih problema. Pri tome, naravno, pokušaji da se teži stvaranju neke jedinstvene cjeline, bez obzira na oblik takve institucionalizacije, ne dolaze u obzir, jer je isto tako kao što je jedinstvena u nekim svojim traženjima Evropa sastavljena od različitih država koje i u novim uvjetima žele sačuvati i zaštititi te svoje političke, ideološke i ekonomske značajke. Evropska sigurnost, i na toj osnovici pojačana evropska svestrana suradnja, upravo znače potrebu jačanja takvih odnosa u kojima će svim evropskim državama i narodima biti zajamčena njihova mogućnost slobodnog i nesmetanog razvoja uz zadržavanje svih njihovih atributa suverenosti i samostalnosti.

I.

Socijalistička i nesvrstana Jugoslavija već godinama se aktivno zalaže za stvaranje takve međunarodne situacije u kojoj će se svim državama priznati

pravo ravnopravnog djelovanja u međunarodnim odnosima, poštovati njihov nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet i stvoriti mogućnosti za nemiješanje u unutrašnje poslove. U godinama hladnog rata Jugoslavija je bila izvrgnuta pritiscima s raznih strana i ta politika ostavila je traga na ovom prostoru, ali unatoč tim prijetnjama i izravnom ugrožavanju jugoslavenske sigurnosti Jugoslavija je ostala dosljedno na svojim vanjskopoličkim pozicijama. Upravo u jeku hladnog rata Jugoslavija je bila jedan od prvih nosilaca ideje popuštanja međunarodne napetosti, zagovornik mirnog rješavanja svih međunarodnih sporova i stvaranja nove atmosfere za razvijanje međunarodne suradnje. Te akcije jugoslavenske vanjske politike prihvatile su poslije mnoge druge zemlje, osobito s područja tzv. trećeg svijeta. One su postale daljnji propagatori politike neangažiranja, odnosno nesvrstavanja, koje je u središtu svoje političke koncepcije postavilo zahtjev za napuštanje hladnoratovske politike i pronalaženje novih oblika međunarodnog sporazumijevanja.¹

Unatoč toj orijentiranosti Jugoslavije na nove zemlje afro-azijskog područja naša vanjska politika nije napuštala činjenicu da je Jugoslavija situirana na evropskom prostoru i da stoga evropski kontinent u ekonomskom, političkom i vojnom određivanju jugoslavenske političke akcije ima posebnu važnost. Cijeli niz važnih evropskih inicijativa aktivno je podupirala jugoslavenska vanjska politika, a neke od njih ona je i pokrenula. Dovoljno je ovdje spomenuti nekoliko važnih evropskih političkih inicijativa, kao što su bili: Rezulucija Opće skupštine Ujedinjenih naroda o dobrosusjedskim odnosima, stvaranje kluba evropske devetorice, inicijativa za evropski sastanak parlamentaraca, Deklaracija evropske ekonomske komisije, Memorandum jugoslavenske vlade o evropskoj suradnji itd. Svojom praktičnom akcijom Jugoslavija je pokazala da je kao nesvrstana zemlja zainteresirana i za Evropu, te da su pokušaji isticanja navodne jugoslavenske nezainteresiranosti za evropsku problematiku dubiozni i po svojoj formi i sadržaju koji se htjelo prezentirati. Jače angažiranje Jugoslavije u krilu nesvrstanih zemalja normalna je posljedica političke opredijeljenosti jugoslavenske vanjske politike i njezine strateške orijentacije, no to samo po sebi ne znači nikakvu potrebu smanjenog angažmana u Evropi. U onom trenutku kada su u Evropi bile stvorene prve početne mogućnosti novog djelovanja jugoslavenska vanjska politika pojavila se kao čvrsto opredijeljena snaga koja je svojim potezima doprinosila stvaranju povoljnije atmosfere i pronalaženju novih putova evropskih sporazumijevanja.

Zahvaljujući svom geostrateškom položaju, Jugoslavija je upućena na široku i svestranu evropsku suradnju u kojoj akteri sa svih strana evropskog kontinenta mogu biti važni partneri jugoslavenske politike. Suverena i nesvrstana Jugoslavija, situirana na toj značajnoj evropskoj raskrsnici geografskih, vojno-strategijskih i političkih putova, važan je čimbenik ne samo regionalne, nego i znatno šire evropske, pa i svjetske stabilnosti. Prema tome, Jugoslavija se nužno uključuje u sve rasprave oko stvaranja sistema evropske sigurnosti kao vrlo zainteresirana država, kako zbog svog položaja tako i zbog svoje

¹ Detaljnije o politici neangažiranja, odnosno nesvrstavanja vidi:

Tadić, B.: *Istorijski razvoj politike nesvrstavanja*, Beograd, 1968.

Mates, L.: *Nesvrstanost: Teorija i suvremena praksa*, Beograd, 1970.

Vukadinović, R.: »Small States and Policy of Non-Alignment«, *Nobel Symposium: Small States in International Relations*, Stockholm, 1970, pp. 99—114.

otvorenosti prema svim oblicima međuevropske suradnje. Uostalom, praksa jugoslavenškog društveno-političkog i ekonomskog razvoja otvorila je mogućnosti takvog postavljanja Jugoslavije koja je među prvima u Evropi postala otvoreno društvo, koje ne ograničava kontakt ni s evropskim Istokom ni sa Zapadom.

Jugoslavenška koncepcija sigurnosti stvarala se u skladu s iskustvima stečenim u poratnom svijetu, ali isto tako i pod utjecajem želje da se aktivno pridonosi razvijanju novih oblika međuevropskih odnosa koji bi postupno mogli dovesti do stvaranja novog sistema evropskih odnosa u kojem bi upravo evropska sigurnost i suradnja činili osnovne koordinate nove Evrope. No, stvaranje takvog sistema evropskih odnosa nemoguće je zasnovati na blokovskim odnosima, bez obzira na to što je većina evropskih država blokovski vezana i što se i glavni protagonisti svjetske politike pojavljuju automatski kao lideri suprotnih vojno-političkih alijansa. Dogovaranje i razvijanje ravnopravnih odnosa između svih evropskih država, dakle jednakopravnih, suverenih i nezavisnih subjekata tog složenog i, svakako, trajnog procesa osnovni je preduvjet građenja novih i zdravih evropskih odnosa.

Posve je razumljivo da je nemoguće očekivati brzo eliminiranje blokova iz evropskog političkog života, ali je moguće već sada raditi na postupnom prevladavanju blokovske podijeljenosti i posljedica do kojih je ona dovela. Angažiranje svih evropskih država na ravnopravnoj osnovi omogućuje stvaranje jedinstvenog evropskog sistema i doprinos je izgradnji sigurnosti koja neće imati parcijalne blokovske ili neke subregionalne limite, nego će takav sistem biti u najširem smislu vezan uz evropski kontinent kao jedinstvenu cjelinu.

Pri tome odmah treba naglasiti da se ni Evropa ne može promatrati izdvojeno iz spleta ukupnih svjetskih političkih kretanja i da je stoga posve razumljivo povezivanje evropske sigurnosti sa zahtjevima da se osigura sličan razvoj i u svim ostalim dijelovima današnjeg svijeta. To se prije svega odnosi na područje Mediterana koje, promatrano geografski, politički i ekonomski, ne može biti izdvojeno niti izolirano iz evropskih kretanja, bez obzira da li će se to područje shvatiti kao sastavni dio tekućih evropskih kretanja ili kao susjedno područje na kojem bi se vrlo brzo morali osjetiti pozitivni efekti evropskog popuštanja.²

Sistem evropske sigurnosti, odnosno sistem u čijem bi izgrađivanju aktivno sudjelovale sve evropske države neposredno kao glavni subjekti akcije, podrazumijeva dugotrajno i, svakako, vrlo složeno djelovanje koje bi trebalo voditi dugoročnijem mijenjanju današnjih odnosa i traženju takvih oblika ak-

² Iz cijelog niza izjava u kojima se posebni akcent stavlja na povezanost Mediterana s evropskim kretanjima dovoljno je ovdje uputiti na zajednički komunikativni prigodom posjeta kancelara Brandta Jugoslaviji, gdje se konstatira da je »situacija na Mediteranu i Bliskom Istoku tijesno povezana s evropskom sigurnošću«.

»Review of International Affairs«, Belgrade, 1973, nr. 554, p. 22. Prigodom nedavnog posjeta prvog sekretara PURP-a druga Edwarda Giereka Jugoslaviji u zajedničkoj jugoslavenško-poljskoj izjavi ističe se da je razvoj »sigurnosti u Evropi tijesno povezan i ovisan o jačanju mira i sigurnosti u svijetu općenito« i pri tome su se dvije strane posebno založile za »angažiranje evropskih država u likvidaciji Bliskoistočne krize i u uspostavljanju mira i sigurnosti na području Bliskog istoka i Mediterana«.

»Review of International Affairs«, Belgrade, 1973, nr. 555, p. 30.

cije koji će omogućiti svakoj evropskoj državi njezin optimalni razvoj. Sigurnost je u takvom postavljanju problema dio općeg procesa evropskih transformacija na kojem se zatim razvija suradnja kao drugi elemenat, ali izrazito aktivne prirode. Jer pojačana međunarodna suradnja automatski učvršćuje osnovu evropske sigurnosti.

Već iz ovoga vidljivo je da u građenju novog evropskog sistema odnosa treba tražiti one forme koje će doprinositi stalnom dinamiziranju akcije različenih država, budući da ni evropski sistem sigurnosti ni suradnja koja bi se na toj osnovi razvijala ne mogu imati oblike pukog egzistiranja različenih država. Jedino u procesu aktivne suradnje i jačanja svih onih oblika zajedničke konkretne akcije može jačati nova Evropa, koja će svakako biti zasnovana na teritorijalnom statusu quo. Ali takvo stanje odnosa ne smije zatvoriti mogućnosti za razvijanje svestrane i dinamične suradnje.

Vojno-politički blokovi nisu budućnost Evrope, a ni pokušaji stvaranja sistema u kojem bi oni usporedno koegzistirali ne bi dali prihvatljive rezultate. U budućoj Evropi treba težiti izgradnji zajednice evropskih država koja će na osnovi prihvaćanja i aktivnog uključivanja svih evropskih država moći postaviti neke elemente kao trajne oblike zajedništva koji mogu i moraju povezivati sve evropske države. Profiliranje takvih zajedničkih interesa u kojima će biti evidentna primarna težnja za održavanjem mira i suradnje osnovni je preduvjet svakog konstruktivnog rada na planu razvijanja novih evropskih odnosa u kojima svaki član tog novog sistema može naći mjesto za se i istodobno jamstvo da će njegovi nacionalni interesi biti poštovani od strane svih drugih aktera.

Posve je razumljivo da tako izgrađena nova Evropa može biti atraktivan primjer i stanovit model međunarodnih odnosa za druga područja, te da bi podržavanje evropskih rješenja u drugim područjima u skladu sa specifičnim uvjetima moglo dati također pozitivne rezultate. Stoga se stvaranje evropskog sistema sigurnosti i suradnje ne smije promatrati kao pokušaj obnavljanja tzv. eurocentričnih tendencija, nego kao posljedica sazrelih uvjeta da se na evropskom tlu potraže nova rješenja, koja ovaj put mogu biti korisna i za Evropu, ali i za mnogo širu međunarodnu zajednicu.

II.

Iako su vrlo brojni prijedlozi o stvaranju novog modela evropskih odnosa, ipak se u sadašnjoj fazi konkretnog postavljanja problema evropske sigurnosti može govoriti o nastajanju niza koncepcija koje u prvi plan stavljaju nacionalne interese, dosadašnja iskustva i buduće ciljeve vanjskopolitičke akcije pojedinih evropskih država. Na toj osnovi projiciraju se i rješenja budućeg evropskog razvoja. Upravo u bogatstvu ovih različenih pristupa nalazi se još jedna potvrda važnosti cijelog kompleksa pitanja i želja da se stvari na evropskom kontinentu mijenjaju.

U jugoslavenskoj projekciji buduće Evrope³ polazi se prije svega od uvje-

³ Jedan primjer jugoslavenske projekcije budućeg evropskog razvoja vidjeti u radu: Lj. Aćimović — V. Glišić: »Unutarevropski odnosi u 1970-im godinama«, »Međunarodni problemi«, 1972, nr. 3, str. 47—80.

renja da je riječ o složenom i dugotrajnom procesu koji će imati nekoliko svojih faza i gdje je moguće težiti realizaciji novih odnosa na nekoliko različitih područja. Iako bi te aktivnosti tekle različitim tempom, sigurno je da bi krajnji rezultat morao biti vezan uz rađanje novih evropskih odnosa, tj. da bi evropska sigurnost i intenzivirana suradnja nastale kao posljedica primjene skupa takvih mjera.⁴

Polazeći, prije svega, od postupnosti moguće realizacije stanovitih mjera, jugoslavenska koncepcija evropske sigurnosti i suradnje predviđa:

- fiksiranje političko-pravnih načela sistema evropske sigurnosti;
- mjere za postupno smanjivanje vojne aktivnosti na evropskom kontinentu i smanjenje oružanih snaga u Evropi;
- unapređivanje svestrane suradnje evropskih država;
- stvaranje uvjeta za postupnu institucionalizaciju novog evropskog modela odnosa.

Političko-pravni principi novog modela evropskih odnosa trebali bi biti osnova sistema i služili bi kao obveza i stalno jamstvo svim sudionicima tog sistema, odnosno svim evropskim državama, u njihovom budućem djelovanju. Iako bi se neka obvezna pravna snaga mogla tek poslije predvidjeti jačanjem samog sistema evropske sigurnosti i suradnje, jasno je da bi već zajedničko prihvaćanje tih načela samo po sebi imalo veliko moralno-političko značenje, te da bi moglo služiti kao znatan početak fiksiranja određenih novih međunarodnih odnosa. Dokument takve vrste morao bi prije svega sadržavati sva načela iz Povelje UN, čime bi se pomoglo jače isticanje veze između novih evropskih kretanja s općim intencijama političko-pravnog sistema svjetske organizacije. No tu bi mogla biti uključena i neka dodatna političko-pravna načela iz »Deklaracije o prijateljskim odnosima između država« i iz »Deklaracije o međunarodnoj sigurnosti«.

Ali ako bismo željeli posebno istaknuti neke elemente, koji bi svakako morali naći svoje mjesto u takvoj Povelji novog evropskog razvoja, istaknuli bismo sljedeće:

a) Potrebu priznanja suverene jednakosti svih evropskih država bez obzira na njihovu snagu, veličinu, geografski položaj ili društveno-političko uređenje. To jamstvo moralo bi biti ugrađeno u svakom obliku konkretnog djelovanja evropskih država i služilo bi kao jasan pokazatelj drukčijih odnosa u kojima sve evropske države imaju pravo na jednakost, nezavisnost i suverenost.

b) Teritorijalni integritet svih evropskih država je nepovrediv, što znači da se priznaje potpuni evropski teritorijalni status quo, koji je posljedica Drugog svjetskog rata i promjena kroz koje je otada prošao evropski teritorij. No, inzistiranje na teritorijalnom statusu quo ne znači i traženje da se zamrznu svi društveni odnosi ili da se fiksiraju postojeće podjele. Društveni procesi ostaju i dalje prije svega rezultat djelovanja unutrašnjih snaga u pojedinim zemljama i vezani su uz razvoj klasnih odnosa i klasne borbe, koja, naravno, ne može i ne smije biti ograničavana nikakvim dokumentima političko-pravne prirode.

⁴ R. Vukadinović: »Osnovni elementi projekcije jugoslavenske vanjske politike«, »Pitanja«, Zagreb, 1970. nr. 13—14, str. 1155—1166.

c) Novi sistem evropskih odnosa mora eliminirati primjenu sile ili pritisaka u bilo kojem obliku kao i miješanje u unutrašnje poslove drugih zemalja, bez obzira da li je riječ o vojnim, političkim, ideološkim, ekonomskim ili nekim drugim razlozima koji bi se mogli postaviti kao pokušaj opravdanja takvog miješanja.

d) Evropske države moraju sve svoje sporne probleme rješavati mirnim sredstvima, putem pregovora i drugih metoda, čime se već u začetku uklanjaju mogućnosti upotrebe ili prijetnje silom.

e) Dobrosusjedski odnosi i načela miroljubive aktivne koegzistencije trebaju poslužiti kao temelj razvijanja novih odnosa između različitih evropskih država, bez obzira da li je riječ o posve različitim ili sličnim društveno-političkim sistemima.⁵

f) U stvaranju novog evropskog modela odnosa ne smije se nikako zaboraviti na nejednak i neravnomjeran razvoj evropskih regiona, što je i dosada otežavalo stvaranje nekih čvršćih međuevropskih kontakata i što bi u slučaju daljnjeg takvog kretanja moglo još više otežati približavanje evropskih država i naroda.

g) Novi evropski sistem odnosa dio je općih kretanja na međunarodnom planu, on je u velikoj mjeri rezultat novog globalnog odnosa snaga i dio je tih općesvjetskih promjena. Stoga i između novih evropskih rješenja i razvoja ostalih dijelova svijeta postoji čvrsta ovisnost, što znači da u želji za razvijanjem evropskog sistema treba usporedno težiti rješavanju ostalih svjetskih pitanja, posebice onih najbližih evropskom tlu, kao što je npr. područje Mediterana. To naravno ne znači da se razvoj u Evropi stavlja direktno u ovisnost o rješavanju tih pitanja, ali je posve sigurno da nestabilnost mira u drugim dijelovima svijeta može odmah ugroziti dostignuća na evropskom prostoru.

h) Uz ova središnja pitanja trebalo bi imati na umu i niz specifičnih problema koji se posebno odnose na pojedine države, ali po svom značenju često puta prelaze okvire užih interesa pojedinih država. Naime, takvi problemi kao npr. položaj i prava nacionalnih manjina, zatim subverzivna djelatnost ili problem migracije radne snage javljaju se u raznim oblicima i mogu utjecati na ometanje normalnog razvoja međudržavne suradnje.⁶ Za Jugoslaviju kao zemlju koja na svom teritoriju ima druge narodnosti i čije narodnosti žive u drugim državama posve je razumljiv poseban interes za postavljanje tog pitanja u sklopu izrade općih načela odnosa evropskih država, čime bi se još jednom podcrtala striktna potreba i dužnost pridržavanja svih međunarodnih odredaba koje se odnose na taj problem. Nacionalne manjine, gledane u širem kontekstu evropskih odnosa, trebale bi sve više postajati važan čimbenik koji djeluje na proces zbližavanja susjednih država i naroda i na taj način pomažu u širem smislu razvoj procesa jačanja evropskih veza.

Subverzivna ili teroristička djelatnost suprotnog je karaktera. To pitanje do danas nije riješeno na adekvatan način. Kao posljedica odnosa iz hladnoratovskog razdoblja te su aktivnosti u nekim slučajevima čak i nadživjele hlad-

⁵ Na nekima od ovih elemenata novog evropskog razvoja posebno inzistira i Belovski, D.: »Evropske realnosti i perspektive«, »Međunarodna politika«, Beograd, 1972, nr. 533, str. 19—21.

⁶ Ninčić, Đ.: »Početak u Helsinkiju«, »Međunarodna politika«, 1973, nr. 546, str. 18—19.

ni rat, što je svakako moralo negativno utjecati na razvoj evropskih odnosa. U novom modelu evropskih veza i odnosa svaka država treba preuzeti na sebe obveze sprečavanja i likvidiranja svake aktivnosti koja bi bila usmjerena na podirvanje suvereniteta i sigurnosti drugih država, te bi tako subverzivna i teroristička djelatnost trebala nestati iz evropskih relacija.

Problem migracije radne snage postao je također karakterističan za veliki broj evropskih država koje se javljaju ili kao primaoci stranih radnika ili kao države iz kojih radna snaga migrira. Unatoč bilateralnim i nekih multilateralnim konvencijama postoji cio niz pitanja koja još nisu riješena na zadovoljavajući način i gdje je, također, moguće pronaći nova rješenja koja bi morala voditi računa o ekonomskim, ali isto tako i političkim aspektima tog pitanja.

Vojni aspekti evropske sigurnosti

Pripadaju svakako u vrlo složenu grupu pitanja koja imaju kompleksno vojno, političko i ekonomsko značenje. Razumljivo je da jačanje napora za stvaranjem sistema evropske sigurnosti mora biti praćeno i adekvatnim mjerama razoružanja,⁷ koje će bez obzira na početne dimenzije barem pokazati stanovitu spremnost da se zamrznu i poslije smanjuju vojni arsenali oružja. Dosadašnji razgovori dviju vodećih sila: Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza u okviru SALT-a pružaju ohrabrujuće rezultate i pokazuju da je u današnjim uvjetima moguće pristupiti ograničavanju naoružanja.

U jugoslavenskim stavovima polazi se od realnosti današnjeg svijeta i ne traže se niti predlažu mjere koje bi trebale automatski voditi spektakularnim rezultatima, jer je jasno da stupanj dosadašnjeg razvoja odnosa u Evropi i svijetu još uvijek nije takav da bi se to moglo očekivati.⁸ Međutim, već i danas je moguće poduzeti neke konkretne mjere koje bi se pozitivno uklapale u proces traženja novih evropskih rješenja. Limitiranje dijela vojnih aktivnosti u Evropi moguće je postići bez pomaka ukupnosti odnosa između dviju koalicija, a stanovito smanjivanje forma demonstriranja sile moglo bi imati već u samom početku pozitivne efekte na političkom planu. To bi konkretno značilo da se traži ograničavanje broja višenacionalnih vojnih manevara; da se traži pravodobno najavljivanje održavanja manevara susjednim državama; da se zabrani korištenje međunarodnog zračnog prostora i međunarodnih voda za vojne manevre kako bi se izbjegli incidenti; da se sve države obvezu na uzdržavanje od demonstracije vojne sile i da se sporazumno zaustavi eskalacija vojne prisutnosti na teritoriju drugih država.

Osim ovih mjera kolateralnog karaktera, koje same po sebi ne bi bilo tako teško realizirati i koje bi mogle poslužiti kao početak daljnjeg rješavanja problematike, postavlja se i znatno kompleksnije pitanje smanjenja oružanih snaga i naoružanja. U brojnim analizama na Zapadu i na Istoku izrađen je niz

⁷ U već spomenutom komuniqueju prigodom posjeta kancelara Brandta Jugoslaviji ističe se »veza koja postoji između evropske sigurnosti i smanjenja oružanih snaga i naoružanja u Evropi«.

»Review of International Affairs...«, op. cit., str. 22.

⁸ Za to se zalaže i Aćimović, LJ.: »Oružje i bezbednost«, »Međunarodna politika«, 1973, nr. 552, str. 10—13.

varijanata mogućeg razoružanja i svaka strana, naravno, pazi da takve mjere ne bi eventualno ugrozile današnji odnos snaga na evropskom prostoru. Svakako, moguće se složiti sa svim ovim tvrdnjama koje ističu kako je to pitanje vrlo složeno i kako će biti potrebno mnogo vremena da se pronađu neka prihvatljiva konkretna rješenja, a posebno da se ona usklade. Ali je isto tako činjenica da bi u sklopu rješavanja evropske problematike bilo prijeko potrebno i ta pitanja postaviti u cjeloviti kontekst evropske sigurnosti i suradnje.

Konferencija o evropskoj sigurnosti i suradnji mora stoga donijeti načelne stavove o procesu razoružanja, što konkretno znači da bez obzira na postojeće blokove i najveću koncentraciju vojne sile u njihovim redovima treba omogućiti da sve evropske države sudjeluju u definitivnom rješavanju pitanja razoružanja. Teret vojnih izdataka osjećaju sve evropske države bez obzira na svoju veličinu i blokovsku vezanost, neutralnost ili nesvrstanost, te je logično da sve evropske države sudjeluju u traženju takvih oblika odnosa koji će omogućiti realizaciju smanjenja naoružanja uz očuvanje njihove nacionalne sigurnosti. Članice vojno-političkih blokova mogu imati svoje posebne interese, s obzirom na blokovsku pripadnost i veličinu vojne sile, ali one ne smiju nikako preuzeti monopol u rješavanju vojnih pitanja evropske sigurnosti.

Zbog toga Jugoslavija inzistira da se u sklopu postavljanja općih načela stvaranja novog sistema sigurnosti postave i načela opće prirode, koja će se odnositi na vojna pitanja i koja će omogućiti da se bez obzira na kasniju odvojenost političke od vojne debate odrede načela od kojih se ne može odstupiti u tim specijaliziranim pregovorima. Tu, prije svega, treba poći od zahtjeva:

- da se prizna nedjeljivost evropske sigurnosti, a posebno njezinih vojnih aspekata koji su od vitalnog značenja za sve evropske države;

- da se proces razoružanja odvija na balansiranoj razini koja neće ugroziti ni jednu evropsku državu niti dovesti bilo koju državu ili skupinu država u nepovoljniji položaj u pogledu vlastite sigurnosti;

- da se istakne prioritet mjera razoružanja i da se poče od onih rješenja koja su od posebnog značenja i gdje postoje relativno najveće mogućnosti realizacije. Pri tome se misli najprije na smanjenje vojnih snaga na teritoriju drugih zemalja, balansirano smanjivanje vojnih snaga postojećih vojnih koalicija i na kraju na smanjivanje vojnih snaga u najširim evropskim razmjerima.

Evropska suradnja, podrazumijeva razvijanje kontakata na svim područjima, kako bi se konkretnim akcijama utjecalo na to da sistem sigurnosti postane dinamičan u svom sadržaju i ispunjen bogatim i raznolikim vezama svih evropskih država. Da bi evropska suradnja bila djelotvorna, ona mora istodobno biti ekonomska, tehnološka, znanstvena, kulturna i prosvjetna u najširem smislu riječi, a samim tim jasno je da takva svestrana suradnja mora nastati kao posljedica političkih poteza.

Pitanja široke evropske suradnje posebno su važna za Jugoslaviju, koja je u svom dosadašnjem djelovanju uvijek nastupala kao pobornik otvorenih međunarodnih kontakata na svim poljima i odlučan zagovornik jačanja međunarodnog povjerenja putem suradnje. Osim toga položaj Jugoslavije, njezina otvorenost i istodobna upućenost prema svim evropskim središtima ekonomskog, znanstvenog i kulturnog djelovanja nužno implicira u viziji budućih

evropskih odnosa važno mjesto za svestranu i ravnopravnu suradnju svih evropskih država.

To se posebno odnosi na ekonomsku suradnju, koja je kao posljedica hladnoratovskih akcija na političkom planu dugo bila zatvarana u okvirima vojno-političkih grupacija i gdje još uvijek, unatoč pojačanim vezama, trgovinska razmjena između evropskog Zapada i Istoka ne prelazi 2/3 njihove predratne trgovinske razmjene. Pokušaji zatvaranja u granicama subregionalnih privrednih grupacija postaju svakim danom sve teži, jer razvoj proizvodnih snaga i prodor moderne tehnologije nužno zahtijeva proširenje područja ekonomske akcije.

Stoga i buduću evropsku ekonomsku suradnju treba gledati u znatno širim aspektima gdje će se nužno prelaziti danas postojeće granice ekonomskih grupacija i gdje će se bez obzira na različite ekonomske i društvene sisteme i stupanj razvoja tražiti konkretne mogućnosti za jačanje uzajamnih veza.

To otvaranje evropskih država može znatno potpomoći i Konferencija o evropskoj sigurnosti i suradnji, koja kao važan oblik konkretne suradnje evropskih država mora istaknuti ekonomsku suradnju. Jugoslavija je sa svoje strane kao nesvrstana, socijalistička i zemlja u razvoju zainteresirana da se u tom naporu za razvijanjem ekonomskih kontakata posebno istaknu načela ekonomskih odnosa koja će jasno precizirati:

— potrebu razvijanja takvih odnosa koji će prelaziti blokovske limite i koji će uz intenziviranje interevropskih veza potpomoći i razvoj suradnje Evrope sa zemljama u razvoju;

— zahtjeve da ekonomska suradnja bude otvorena svim zainteresiranim evropskim državama;

— da se uz njezinu pomoć djelotvorno smanjuju postojeće razlike koje dijele razvijena evropska područja od manje razvijenih i nerazvijenih;

— da se jamči jednakost u ekonomskim pregovorima svim državama bez obzira da li je riječ o bilateralnim ili višestranim aranžmanima.

Po svom sadržaju ekonomska suradnja zasnovana na takvim načelima mogla bi dobiti vrlo široke oblike i praktično bi postala temeljem novog evropskog razvoja. Razvoj trgovinskih veza kao klasičan oblik ekonomskog djelovanja trebao bi biti nadopunjen transferom znanosti i tehnologije, suradnjom u korištenju prirodnih izvora, zajedničkom regionalnom planiranju i urbanizmu, prometu i komunikacijama i rješavanju pitanja čovjekove okoline.

Sve te aktivnosti zajedno, u jugoslavenskom shvaćanju evropske suradnje, zahtijevaju zajednički rad svih zainteresiranih država kako bi se omogućilo skupom poduzetih mjera otvaranje novih mogućnosti za ekspanziju suradnje.

Danas postojeće ekonomske integracione cjeline treba prihvatiti kao realnosti suvremenog razvoja i nemoguće je pledirati za bilo kakve promjene koje bi polazile od potrebe eliminiranja tih instrumenata suradnje. No, ipak treba konstatirati da pokušaji zatvaranja ekonomske suradnje i veza ne unapređuju širi koncept evropskog povezivanja i da treba težiti uklanjanju prepreka koje danas stoje na putu razvijanju svestranih oblika evropske ekonomske aktivnosti. Veća liberalizacija uvoznih politika i veća multilateralizacija i deverzifikacija razmjene uz uklanjanje ili barem postupno smanjivanje postojećih diskriminacijskih mjera konkretan su put jačanju evropskih ekonomskih odnosa.

Na ekonomskom planu najbolje se uočavaju razlike koje su posljedica neravnomjernog evropskog razvoja i koje mogu ozbiljno ometati razvoj evropske suradnje. Visoki agrarni protekcionizam u razvijenim evropskim zemljama posebno negativno utječe na manje razvijene evropske države s područja Južne Evrope, te je u naporima za razvijanjem jačih ekonomskih veza potrebno pronaći takva sredstva kojima će se olakšati i stabilizirati mogućnosti pristupa tih manje razvijenih zemalja na razvijenim evropskim tržištima.

Razvoj moderne tehnologije pretpostavlja široku internacionalizaciju kontakata i otvorenu razmjenu iskustava, što sve zajedno vrijedi i za današnji evropski razvoj. Nemoguće je zahtijevati veću ekonomsku suradnju i brži razvoj međuevropskih trgovinskih veza ukoliko se usporedno s tim ne omogućuje suradnja na tehnološkom polju i industrijska kooperacija. Dosadašnji naponi za zatvaranjem i jačanjem takve suradnje u okvirima ekonomskih grupacija dali su dobre rezultate, ali oni su ograničena karaktera, kako po svom prostornom realiziranju tako i po potencijalnim mogućnostima koje pruža Evropa kao cjelina.

Konferencija o evropskoj sigurnosti i suradnji morat će ta pitanja postaviti u središte buduće akcije i već sada bi se mogla navesti neka konkretna područja gdje je moguće očekivati da bi se stanovita rješenja mogla ostvariti. Zajedničko istraživanje u važnijim privrednim sektorima, izgradnja međuevropskog sistema tehnoloških informacija i suradnja na tehnološkim predviđanjima razvoja samo u dio mogućih aktivnosti s tog bogatog područja na kojem je moguće konkretno unaprijediti suradnju.

Industrijska kooperacija neobično je važan faktor ne samo razvijanja kontakata između evropskih zemalja, nego je ona isto tako i značajno sredstvo uz čiju pomoć se može utjecati na smanjenje razlika koje postoje u pogledu razvijenosti u sadašnjoj Evropi. Zemlje koje ne obiluju kapitalom potrebnim za razvijanje vlastite industrije proizvodnje uz pomoć razvijenih evropskih država mogu podići i stalno unapređivati svoju proizvodnju, a osim toga industrijska kooperacija otvara im mogućnosti izravnijeg i bržeg uklapanja u evropsku trgovinsku suradnju. Dosadašnje, također pretežno integracijsko operiranje trebalo bi postaviti na evropsku, tj. multilateralnu osnovu, koja bi ponovno na temelju poštovanja principa ekonomskog razvoja omogućila šire sudjelovanje svih zainteresiranih evropskih zemalja. Oslobođajući takve oblike aktivnosti bilo kakvih uvjeta političkog karaktera, osjetno bi se ubrzao i pomogao ekonomski razvoj suradnje, a sigurno je da bi i na tom području prednosti i koristi bile evidentne za sve sudionike takvih pothvata.

Poratni razvoj međunarodnih političkih, a samim tim i evropskih ekonomskih odnosa, nije pružio prilike da se na evropskom kontinentu razviju znatniji oblici povezanosti. Tako je i *pitanje infrastrukture* bilo rješavano ili unutar integracijskih cjelina ili pak na nacionalnom planu, što je svakako moralo negativno utjecati na ispravno korištenje postojećih evropskih kapaciteta, a često se nepovoljno odražavalo na razvoj pojedinih evropskih država ili regiona. Nova politička atmosfera pruža priliku da se već danas razmatra mogućnost boljeg korištenja evropskog prometa, energetske izvora i voda, gdje istodobno troškovi projekata prelaze financijske i materijalne snage pojedinih zemalja. I na tom polju ponovno se postavljaju konkretne mogućnosti organiziranog djelovanja u pravcu smanjivanja današnjih evropskih razlika u pogledu

razvijenosti. Nova valorizacija, koja bi na široj osnovi postavila korištenje energetskih izvora i sirovinске osnove u manje razvijenim zemljama, dala bi im priliku da se lakše pojavljuju kao sastavni dijelovi evropske cjeline i istodobno bi omogućila da se njihovi izvori racionalno uklope u širi evropski sistem. Nove evropske magistrale, naftovodi, dalekovodi i vodeni putovi još jače bi povezali različne evropske države i pozitivno bi utjecali na njihovo konkretno zajedničko djelovanje.

Ekološki problemi suvremenog svijeta posljednjih godina jasno pokazuju da je osobito na manjim područjima nemoguće voditi borbu protiv zagađivanja čovjekove okoline, ukoliko se ne surađuje sa susjednim područjima. To posebno vrijedi za evropski prostor na kojem djeluje velik broj država od kojih neke raspolažu malim teritorijem i nemaju mogućnosti samostalnog rješavanja pitanja zaštite čovjekove okoline. Međunarodna suradnja postavlja se tu kao preduvjet uspješnosti akcije i nju bi na ovom polju bilo relativno najlakše ostvariti. Na to upućuju ne samo dimenzije problema i značenje zaštite čovjekove okoline, nego i činjenica da je riječ o relativno novijoj djelatnosti, što također omogućuje brže povezivanje na međunarodnom planu, od kojega ponovo svi sudionici mogu imati vidljive koristi.

Već sada bi se moglo pristupiti radu na razmjeni postojećih iskustava o mjerama koje pojedine evropske države poduzimaju na polju zaštite čovjekove okoline i zakonima koji su doneseni ili se pripremaju. Zaštita prirode, urbanih sredina, mora, voda, zraka, te planiranje i korištenje prostora pitanja su od životne važnosti u svakom društvu i teško bi bilo naći evropsku zemlju koja ne bi htjela surađivati na bržem rješavanju tih problema.

S obzirom na važnost problematike kao i njezinu relativnu novost moglo bi se lako predvidjeti osnivanje evropskog centra koji bi ili u okviru Evropske zajednice ili samostalno pratio, koordinirao i pomagao u rješavanju pojedinih pitanja.

Kada je riječ o konkretnim oblicima evropske suradnje, i to posebno o onima koji mogu biti lako ostvareni, nikako se ne smije izgubiti iz vida potreba *jačanja evropskog turizma*. Turizam je danas postao masovni fenomen, koji osim svojih rekreacionih vrijednosti ima i vrlo važno ekonomsko, socijalno i političko značenje. Golemi turistički val, koji je u kretanju, pruža stalne mogućnosti neposrednih međunarodnih i međudržavnih kontakata neformalnog karaktera. Turist je uvijek podložan uspoređivanju i analiziranju uz onaj svoj glavni cilj realizacije dobra i zdrava odmora. Evropski turizam danas je u znatnu porastu, a sve prognoze govore da će i slijedećih godina ta aktivnost još više jačati, što je od posebne važnosti za pojedine evropske države u kojima su prihodi od turizma važna stavka njihova nacionalnog dohotka.

Jugoslavija kao turistička zemlja uvijek se zalagala za široku liberalizaciju međunarodnih kretanja, videći u turizmu važno sredstvo koje u praksi jača ideje miroljubive koegzistencije među različnim državama i narodima. Na polju turizma danas Jugoslavija podupire sve mjere koje bi ekonomski mogle unaprijediti turizam (međusobna turistička suradnja i planiranje, unapređivanje prometa, zajedničko financiranje turističkih objekata), kao i sve one mjere koje bi utjecale na daljnje smanjivanje i otklanjanje zapreka koje kočē omasovljenje turističke razmjene (liberalizacija graničnih prijelaza, sistem osiguranja u međunarodnom prometu).

Kao zemlja koja je među prvima ukinula vize, Jugoslavija se isto tako zalaže za to da turizam postane stvarno dostupan svim Evropljanima, to jest da se mnogo brže nego do sada teži turističkoj razmjeni u svim pravcima, te da se na taj način pruža mogućnost stalnog i neposrednog kontaktiranja, koje može na najbolji način u osnovi udarati čvrste temelje novoj evropskoj političkoj atmosferi ispunjenoj sigurnošću i suradnjom.

U suvremenom evropskom razvoju nameće se i pitanje *migracije radne snage* kao vrlo važno i kompleksno područje aktivnosti. Moderan evropski razvoj nemoguće je zamisliti bez tih migracijskih kretanja koja se u jednom ili drugom pravcu odnose na velik broj razvijenih i manje razvijenih evropskih država. Upravo kao posljedica neravnomjernog evropskog razvoja različitih mogućnosti njihova privrednog razvoja problem migracija radne snage nameće se kao bitno pitanje čijem reguliranju treba pristupiti na organiziran način. Uz razmjenu roba, otvorenost tehnološke razmjene i kretanje kapitala migracije radne snage čine daljnje područje na kojem je također i u budućnosti moguće predvidjeti povećanje ili barem održanje postojećeg trenda rasta.

Dosadašnja rješenja postignuta prvenstveno na bilateralnom planu još uvijek su daleko od rješenja koja bi mogla zadovoljiti posebno one zemlje iz koje dolazi radna snaga. Kako je riječ o brojnoj skupini migranata iz raznih država, posve je razumljivo da čitav problem uz svoju ekonomsku dimenziju nosi sa sobom i znatne socijalne, kulturne i političke dimenzije, te da je nemoguće i dalje inzistirati na rješenjima užeg međudržavnog dogovaranja. Migracijska kretanja u Evropi danas su sastavni dio evropskog života, s radnicima migrantima ozbiljno se računa u razvijenim zemljama kao s rezervom, ali i faktorom daljnjeg razvoja, dok je za manje razvijene evropske zemlje migracija radne snage jedno od sredstava za rješavanje akutnih ekonomskih pitanja nacionalnog razvoja.

Zbog toga je razumljivo da stvaranje novog evropskog sistema odnosa u kojima treba dominirati sigurnost i suradnja automatski zahtijeva i uzimanje u obzir te evropske realnosti. To se konkretno odnosi na potrebu pronalazjenja načina, a možda i posebne institucije, koja bi se bavila sistematskim i dugoročnim programiranjem migracija. Tu su zatim i pitanja čvrstog fiksiranja jednakih prava za radnike svih zemalja migranata, što je svakako jedno od prvorazrednih pitanja vezanih uz potrebu poštovanja prava čovjeka. I na kraju u ovom svakako vrlo važnom, ali i kompleksnom pitanju, koje izravno zadire u odnose između razvijenog i nerazvijenog evropskog dijela, potrebno je razmotriti i nove oblike djelovanja koji bi omogućili smanjenje migracije uz pomoć kretanja kapitala i iniciranja proizvodnje u zemljama s većim rezervama radne snage.

Istodobno, u konkretnim naporima za rješavanje tog važnog pitanja bit će vidljiva i spremnost pojedinih zemalja da shvate potrebe današnjeg evropskog trenutka kao i činjenicu neravnomjernog evropskog razvoja, koja se može prevladati samo zajedničkom akcijom svih sudionika.

Ovdje iznesene mogućnosti ekonomske suradnje samo su dio područja na kojima je danas moguće intenzivirati akciju i gdje bi se bez većih napora ili političkih suprotstavljanja mogle očekivati konkretne akcije i relativno brzi rezultati. Razumljivo, takva bi djelatnost postupno zahtijevala i stanovitu institucionalizaciju, odnosno stvaranje specijaliziranih tijela koja bi se brinula

za iniciranje i ostvarivanje te suradnje. Možda bi u početnoj fazi, kada bi svakako i startni zahvati bili po opsegu manji, Evropska ekonomska komisija bila najpogodnije sredstvo koordiniranja tih mjera. No, vjerojatno daljnjim grananjem suradnje i posebno proširenjem njezinih oblika moglo bi se pristupiti stvaranju posebnih instrumenata suradnje, naravno, ukoliko bi se za takvu institucionalizaciju izjasnile zainteresirane evropske države.

Evropska sigurnost i *suradnja na kulturnom, znanstvenom i prosvjetnom polju* te području informacija nerazdvojivo su povezane i uzajamno uvjetovane. Nemoguće je realizirati odnose zasnovane na načelima koegzistencije ukoliko ne postoji poštovanje suvereniteta država i integriteta njihova teritorija, i ukoliko nema humanizma kao izraza univerzalnog stremljenja prema otklanjanju svih oblika nacionalne mržnje, rasne, religiozne ili socijalne diskriminacije.

Dosadašnji razvoj kontakata u tim domenama također je stajao, bio vezan uz opći razvoj evropskih političkih i ekonomskih prilika, a danas se upravo na polju kulture, znanosti i prosvjete otvaraju nove i vrlo povoljne mogućnosti za realizaciju viših oblika suradnje. Kao vrlo važno i tradicionalno kulturno središte Evropa je u svim svojim područjima bogata kulturnim vrijednostima, koje se upravo danas u naporima za realiziranje novih odnosa mogu objektivno sagledati i približiti svim evropskim narodima. Ta suradnja mora otvoreno težiti jačem isticanju evropskog zajedništva i mora biti usmjerena približavanju i povezivanju evropskih država i naroda. Kulturne vrijednosti koje imaju svoje ishodište na evropskom kontinentu vrlo su značajne i njihovo upoznavanje zahtijeva dinamičan i sistematski rad u kojem treba prije svega ukloniti ekonomska ili politička ograničenja koja bi mogla sputavati takvo intenziviranje kontakata. Osim toga suradnja na kulturnom planu, bez obzira na stupanj kulturnog razvoja koji je pojedina evropska zemlja postigla, ne smije nikako biti jednosmjernog karaktera. Danas nema ni jedne evropske države koja nema znatnih kulturnih dostignuća vrijednih da ih pokaže drugim sredinama te je aktivnu kulturnu suradnju moguće ostvariti samo na načelima punog reciprociteta. Taj zahtjev ima veliku važnost, jer on treba omogućiti raznorodnu kulturnu razmjenu i suradnju, a njime se omogućuje upoznavanje s dostignućima svih evropskih država. Takvom akcijom na kulturnom planu također se pomaže uklanjanju razlika između pojedinih evropskih regiona.

Evropska znanstvena suradnja, koja bi se posebno očitovala u razvijanju egzaktnih znanosti, ima također svoju veliku važnost na polju humanističkih znanosti. Današnje stanje i razvoj cijelog niza društvenih znanosti (povijesti, sociologije, političkih znanosti, filozofije) omogućuje da se osim čisto stručnog zblizavanja brojni znanstvenici u okviru svojih struka angažiraju na komparativnim studijama i u istraživanjima evropskog karaktera koja mogu u praksi na najbolji način izraziti vrijednost evropskog zajedništva i suradnje.

Moguće je pristupiti i stvaranju posebnih evropskih postdiplomskih studija⁹ iz raznih područja i aktivirati specijalne institute koji bi se bavili pro-

⁹ Kao zanimljiv primjer takvog internacionalnog postdiplomskog studija može se spomenuti multidisciplinarni postdiplomski centar u Dubrovniku, koji nastoji postati središtem proučavanja mediteranskog područja.

učavanjem problema vezanih uz razvoj evropske povijesti ili civilizacije. Ali isto tako potrebno bi bilo stvoriti i institute druge vrste koji bi se direktno uključili u programiranje novog evropskog političkog, ekonomskog i kulturnog razvoja. No pri svemu tome, upravo zbog činjenica da stanovita iskustva regionalnog karaktera već postoje, potrebno se odlučno založiti za angažiranje u evropskim procesima svih evropskih naroda i zemalja.

Na području prosvjete postoje, također, vrlo velike mogućnosti zajedničkog djelovanja evropskih država. Stanovito približavanje školskih sistema, razmjena iskustava s područja zaštite djece i omladine i njihova obrazovanja, bolje informiranje, zajednička istraživanja itd. samo su dio mjera koje se mogu također relativno lako ostvariti. No prosvjeta je isto tako neobično važna i zbog toga što se upravo u školama stječu prva saznanja o zemljama koje okružuju pojedinu državu i o svijetu u kojem će mlade generacije živjeti. Velika je obveza prosvjetnih vlasti, a i svih onih brojnih evropskih prosvjetnih radnika, da pruže objektivnu sliku razvoja, oslobođenu mržnje, predrasuda i iskrivljenih informacija. Iako još proces političkog približavanja stavova nije dostigao takav stupanj razvoja da bi se već sada moglo pristupiti takvim konkretnim mjerama, sigurno je da taj zadatak objektivnog odgoja mlade evropske generacije ostaje kao jedan od trajnih i posebno važnih poslova na kojem prosvjetni organi evropskih zemalja mogu učiniti vrlo mnogo. Odgajajući mladi naraštaj bez netrpeljivosti prema svojoj okolini i susjedima stvaraju se u osnovi zdravi temelji za procese koji će potpomoći buduće jačanje evropske sigurnosti i razvijanje evropske suradnje.

Razumljivo, područja kulture, znanosti i prosvjete i dosada su bila ispunjena oblicima suradnje, ali u naporu da se intenziviraju evropski kontakti ta područja pružaju danas posebno velike mogućnosti akcije. No ta aktivnost mora uvijek polaziti od općih načela odnosa između različnih država i od kategoričnog zahtjeva da svi evropski kulturni, znanstveni ili prosvjetni pothvati moraju imati stvarno evropsko značenje. To konkretno znači da takve akcije ne smiju biti zatvorene pojedinim evropskim zemljama bez obzira na njihov položaj ili pripadnost, odnosno nepripadnost vojnim blokovima ili ekonomskim grupacijama.

Tome bi se još mogao dodati zahtjev da se već na Konferenciji o evropskoj sigurnosti i suradnji pokrene i pitanje sredstava informacija evropskih zemalja, što također spada u veoma osjetljivu problematiku daljnjeg razvoja evropskih veza. Ta sredstva uvijek su bila najbolji pokazatelj ukupnosti odnosa i razumljivo je da stvaranjem nove Evrope u kojoj će i dalje živjeti i djelovati raznovrsne evropske zemlje, suprotne po svojim društveno-političkim i ekonomskim sistemima, znači da će sredstva informacija i dalje zastupati vlastite određene stavove, koji bi čak mirnijom političkom situacijom mogli dobiti snažnije izražena ideološka obilježja. Prema tome, nemoguće je tražiti od sredstava informacija da se ona odvoje od svoje sredine koju zastupaju i in formiraju, ali je moguće inzistirati da se u Evropi realiziraju osnovna načela koja su postavili Ujedinjeni narodi a odnose se na probleme informacija:

— dosljedno poštovanje slobode izražavanja i unapređivanje objektivnog informiranja u cilju potpunijeg ostvarenja prava čovjeka i miroljubivog sporazumijevanja među narodima i državama;

— aktivnije i odlučnije odupiranje svim oblicima propagande koja pod-
riva odnose među narodima i državama i raspiruje nacionalnu i vjersku mrž-
nju, te svim oblicima dezinformacija i neobjektivnog obavještanja;

— donošenje međunarodnog i nacionalnog kodeksa etike novinara i nji-
hovo dosljedno primjenjivanje.

Ostvarivanje tih načela u praksi evropskih odnosa pomoglo bi proces ja-
čanja povjerenja i postupno bi unapređivalo evropske odnose. Uostalom, ta
načela morala bi i inače biti sastavni dio etike sredstava informacija te bi nji-
hovo isticanje u kontekstu evropske sigurnosti i suradnje samo potvrdilo od-
redbe koje bi već morale biti ugrađene u mehanizme njihova djelovanja.

U pristupu realizaciji pitanja evropske sigurnosti i suradnje postoje raz-
like u stajalištima pojedinih evropskih država,¹⁰ koje unatoč približavanju gle-
dišta još uvijek održavaju prije svega nacionalne interese i izgrađivani su na
tradicijama dosadašnje vanjskopolitičke akcije. Za jugoslavenski pristup pro-
blematiči evropske sigurnosti i suradnje evidentno je, međutim, da se radi
o stalnom i angažiranom djelovanju u kojem se već niz godina podupire ideja
i konferencije i mjera koje bi zatim trebalo u praksi ostvariti.

Uostalom, već je istaknuto da su zahtjevi za poštovanjem suverenih pra-
va svih država, realiziranjem odnosa na bazi miroljubive koegzistencije i inten-
ziviranje međunarodne suradnje oduvijek činili osnovu jugoslavenske vanjsko-
političke strategije, koja je u evropskim razmjerima posljednjih godina dobila
znatne mogućnosti svoga punog ostvarenja.

U dosadašnjim jugoslavenskim stavovima, posebice u istupima prigodom
priprema Konferencije u Helsinkiju, jasno je naglašena potreba održavanja
konferencije o sigurnosti i suradnji koja bi poslužila kao početni impuls u
daljnjem razvijanju odnosa. Od Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji
može se tražiti:

— stvaranje dokumenta koji bi fiksirao političko-pravna načela odnosa
između svih evropskih država;

— isticanje povezanosti vojnih aspekata sigurnosti s općom političkom
problematikom, tj. inzistiranje da se sigurnost cjelovito razmatra;

— poduzimanje konkretnih mjera za proširenje suradnje na svim podru-
čjima (ekonomska suradnja, kultura, znanost, prosvjeta) uz posebno uzimanje
u obzir postojećih evropskih disproporcija;

— radi čvršće i brže realizacije postignutih dogovora nastavljanje najši-
reg evropskog skupa, odnosno po potrebi i stanovitu institucionalizaciju oblika
zajedničkog rada.

Što se tiče sudionika konferencije i vremena održavanja tu nisu postojale
nikakve dileme u jugoslavenskim stavovima, koji se jasno izjašnjavaju za sudje-
lovanje svih evropskih država u svim fazama i svim oblicima rada kao i su-
djelovanje SAD i Kanade. Isto tako vrijeme održavanja skupa nije prijeporno
pod uvjetom da se skup održi u ljeto 1973.

No, vjerojatno najzanimljivije pitanje koje je pokrenulo i najviše različi-
nih, često suprotnih gledišta odnosi se na institucionalizaciju evropske sigur-
nosti i suradnje. Sigurno je da nakon održane konferencije Evropa više neće

¹⁰ B. Blagović: »Konferencija o evropskoj sigurnosti i suradnji — interesi i
dileme«, »Politička misao«, Zagreb, 1972. nr. 4.

biti ista kao prije i da će trebati aktivno raditi na realizaciji dogovora bez obzira da li se oni odnose na sigurnost ili na bogata područja zajedničke međevropske suradnje. Stoga nije prijeporno da će nakon konferencije, koju bismo mogli nazvati Prvom konferencijom o evropskoj sigurnosti i suradnji, biti potrebno održati jednu ili više slijedećih konferencija na kojima bi se stalno razmatrala aktivnost država na ostvarivanju konkretnih zaključaka. No, moguće je isto tako podupirati postupnu institucionalizaciju evropske sigurnosti i suradnje kao izraz ponovno općeg konsenzusa svih evropskih država. To bi svakako bio najbolji put. Opredjeljivanje evropskih država za takav razvoj pokazalo bi da su one spremne i voljne učiniti Evropu kontinentom prožetim sigurnošću svih subjekata i ispunjenim aktivnom mirnom suradnjom.

Takav razvoj najbolje bi odgovarao i Jugoslaviji, jer samo Evropa koja će biti zajednički stvarana uz aktivno sudjelovanje svih evropskih država i njihovo puno zalaganje pruža realne pretpostavke da će biti moguće izgraditi sve ono što se danas nazire tek kao vizija budućih evropskih političkih i ekonomskih odnosa.

III.

Današnja Evropa prvi put u svojoj povijesti započinje pitanja svoje sigurnosti rješavati dogovorom svih evropskih država i za razliku od prijašnjih pokušaja, kada je nekoliko velikih sila preuzimalo inicijative rješavanja kompleksne problematike, u današnjim kretanjima angažirane su, osim Albanije, sve evropske države. Već ta činjenica ohrabruje i ulijeva nade da će se u traženju puta rješavanja evropskih problema ustrajati.

Evropski kontinent sam po sebi zbog svoje složene strukture, u kojoj su se razvile i afirmirale kapitalističke i socijalističke države, vjerojatno je najpodobniji da u novim uvjetima političkog, ekonomskog i vojnog razvoja suvremenog svijeta potraži nova rješenja odnosa koja će svakako biti najbliža realizaciji miroljubive aktivne koegzistencije. Evropski mir danas je zahtjev kojem se teži sa svih evropskih strana i nemoguće je na evropskom tlu predviđati bilo kakve sukobe šireg ili užeg tzv. lokalnog karaktera koji ne bi istodobno izazvali svjetsku kataklizmu. Evropa, ispunjena blokovima, nagomilana oružjem i limitirana u oblicima suradnje, mijenja danas svoju sliku i umjesto hladnoratovskog modela međunarodnih odnosa razvija se jedna nova projekcija potencijalnih, ali i nekih već ostvarenih novih rješenja.

Ako bismo tražili neke modelske oblike novog evropskog djelovanja,¹¹ posebno ako nakon konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji dođe do intenzivnijeg rada na polju suradnje, mogli bismo ustvrditi da načela nesvrstanošći kao političke koncepcije međunarodnih odnosa nalaze na evropskom prostoru svoju znatnu afirmaciju. Unatoč tomu što je u Evropi najmanji broj država koje su se izjasnile za politiku nesvrstavanja kao dugoročnu stratešku vanjskopolitičku orijentaciju, činjenica je da je u današnjem naporu za ravno-

¹¹ Stanovit model evropske sigurnosti i suradnje, odnosno mogućnost institucionalizacije takvog djelovanja evropskih država iznijeli smo u članku:

R. Vukadinović: »Toward a New Model of European Security and Cooperation«, »Review of International Affairs«, 1972, nr. 544, pp. 10—17.

pravnim djelovanjem svih evropskih država i slobodnim dogovaranjem pri-
stupa niz najvažnijih elemenata koji već godinama karakteriziraju politiku nesvrstavanja.¹² Smanjenje i ublaživanje napetosti, naponi za ograničavanjem naružanja, politika međunarodnog sporazumijevanja, traženje putova za postizanje sigurnosti svih evropskih država na osnovi suverenosti, nezavisnosti i ravnopravnosti, te proširivanje svih oblika suradnje u raznim područjima ljudskih i međunarodnih odnosa i stalno unapređivanje međudržavne suradnje na načelima miroljubive koegzistencije stoji najbliže teoriji i praksi dosadašnjeg djelovanja goleme skupine nesvrstanih zemalja, koje djeluju u raznim uvjetima i na širokim prostorima našeg planeta.

Analitičari međunarodnih odnosa koji bi pokušali tražiti karakteristike novog modela odnosa koji je u Evropi u nastajanju ne bi mogli mimoći politiku nesvrstavanja i njezina načela koja na evropskom kontinentu, bez obzira na sve specifičnosti evropske podjele i karakter akcija evropskih država, nalaze svoje zapaženo mjesto.¹³ Jer ako Evropa bude oslobođena blokova, izgrađena na novoj sigurnosti i ispunjena bogatim i raznolikim oblicima suradnje zasnovane na načelima poštovanja suverenih prava svih evropskih država, miroljubivoj koegzistenciji i dobrosusjedskim odnosima, to će biti najbolji dokaz da politika nesvrstavanja može dati pozitivne rezultate i u Evropi, te da je nesvrstavanje vrijedan univerzalni koncept međunarodnih političkih odnosa.

Jugoslavenska vanjska politika zalaže se već godinama upravo za takav model evropskih odnosa u kojem će biti striktno poštovana prava svih evropskih država i na toj osnovi omogućena široka međunarodna suradnja na svim područjima.

Zalažući se za otvorenu razmjenu mišljenja i ravnopravno sudjelovanje svih sudionika velikog evropskog skupa, Jugoslavija podupire sva ona rješenja koja će omogućiti da Evropa postane siguran kontinent ispunjen mirom i suradnjom. U realizaciji takve slobodne Evrope, sastavljene od raznovrsnih evropskih država, oslobođene stalnog vojnog nadmetanja i blokovskih pritisaka leži jugoslavenski nacionalni interes, koji u smirenoj i sigurnoj Evropi pruža konkretne mogućnosti razvoja socijalističke i nesvrstane Jugoslavije, čija bi sigurnost bila također ugrađena kao sastavni dio sistema cjelovite evropske sigurnosti i intenzivne suradnje.

¹² Stoga pojedine promatrače međunarodnih političkih kretanja u Evropi nikako ne bi trebala smetati činjenica da jugoslavenska vanjska politika u svojoj aktivnosti u pravcu stvaranja sistema evropske sigurnosti i suradnje unosi u tu djelatnost i svoje shvaćanje nesvrstavanja. U novoj Evropi traži se suradnja i angažiranje svih evropskih država i naroda, a koncept nesvrstavanja sigurno ne može ometati jačanje evropskih veza.

O jednom suprotnom mišljenju vidi: Sojak, V.: »Za vytvoreni systemu bezpečnosti a spoluprace v Evrope«, »Mezinarodni vzťahy«, Praha, 1972, nr. 2. str. 6.

¹³ Vezu između nove evropske situacije i politike nesvrstavanja posebno podcrtava Lj. Radovanović: »Nesvrstanost i Evropa«, »Međunarodna politika«, 1973, nr. 548.